

WSTĘP

Wybór ustroju politycznego Norwegii do interdyscyplinarnej analizy nie powinien być zaskoczeniem, przynajmniej dla politologów, prawników konstytucjonalistów lub historyków. Ze względu na dzieje swojego ustroju Norwegia jest uznawana za najbardziej charakterystyczny przykład „skandynawskiego systemu politycznego”, który posiada liczne cechy wspólne dla państw regionu – konsensusowy charakter, wysoki stopień partycypacji społecznej, realizację zasady równości społecznej, racjonalność instytucji politycznych, pragmatyczność zachowań klasy politycznej i obywateli. Jednak niekiedy zasadnie powiada się o „skandynawskim modelu systemu politycznego”, iż składa się on z „pięciu wyjątków”, wskazując poszczególne państwa regionu. Z podobnymi problemami i wątpliwościami zmierzyłem się niemal 30 lat temu, kiedy opublikowałem pierwszą swoją monografię o ustroju tego państwa¹. Panował wówczas swoisty trend badawczy na prace z zakresu ustrojoznawstwa, w których zawarta była analiza wszechstronnych relacji między parlamentami a/i rządami w poszczególnych państwach². Uporządkowana ewolucyjność norweskiego ustroju politycznego oraz zmiany otoczenia geopolitycznego, a także rozwój gospodarczy, społeczny i kulturowy w ujęciu krajowym, regionalnym i globalnym, spowodowały chęć powrotu do studiów i badań nad współczesnym kształtem norweskiego ustroju (systemu) parlamentarnego.

¹ J. Osiński, *Parlament i rząd w Królestwie Norwegii*, Wydawnictwo Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 1994.

² Por. L. Garlicki, *Parlament a rząd w Republice Federalnej Niemiec*, Polska Akademia Nauk Instytut Państwa i Prawa, Ossolineum, Warszawa, Wrocław 1978; P. Sarnecki, *Rząd a parlament w Konfederacji Szwajcarskiej*, Wydawnictwo UJ, Kraków 1978; S. Sagan, *Współpraca parlamentu i rządu w Szwecji*, Uniwersytet Śląski, Katowice 1989; E. Gdulewicz, *Parlament a rząd w V Republice Francuskiej*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 1990 oraz późniejsze: R. Mojak, *Parlament a rząd w ustroju Trzeciej Rzeczypospolitej Polskiej*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2007 i B. Pytlik, *Parlament i rząd w Republice Słowackiej*, Oficyna Wydawnicza Szkoły Głównej Handlowej, Warszawa 2013.

W czasach współczesnych w odniesieniu do państw skandynawskich częściej w polskiej literaturze pojawiały się opracowania politologiczne i konstytucyjno-prawne zawierające całościowe analizy i charakterystyki systemu konstytucyjnego (ustrojowego) poszczególnych państw lub analizujące relacje pomiędzy parlamentem i rządem. Wśród licznych prac politologicznych stosunkowo łatwo natrafimy również na te poświęcone partiom politycznym i systemom partyjnym, których geneza i ewolucja, zasady organizacyjne, formułowane propozycje programowe oraz relacje z obywatelami z jednej i instytucjami systemu politycznego z drugiej strony, są interesującym polem do badań i studiów porównawczych. W relacjach między instytucjami władzy ustawodawczej i władzy wykonawczej w Norwegii, Danii i Szwecji odnajdziemy jako tło, wspólną historię polityczną XIX i XX wieku tych państw, wspólne losy gospodarcze i podobne problemy społeczne. Odnosząc się do szczegółów, odnaleźć można wiele zbliżonych lub wręcz takich samych mechanizmów ustrojowych, rozwiązań konstytucyjno-prawnych dotyczących struktury, organizacji prac i procedur działania oraz statusu ustrojowego obu wspomnianych podmiotów – legislatywy i egzekutywy. Podobieństwa te zostają wzmocnione i uwypuklone własnym skandynawskim (nordyckim) nazewnictwem poszczególnych mechanizmów ustrojowych i instytucji politycznych zarówno kolegialnych, jak i jednoosobowych. Badacze w wielu krajach, również w Polsce, wciśnięci w anglosaską terminologię na gruncie politologii lub prawa konstytucyjnego, przytłoczeni dominacją nauk społecznych ze Stanów Zjednoczonych Ameryki, Wielkiej Brytanii lub innych państw z tego kręgu kulturowego, nie są w stanie obiektywnie analizować mechanizmów i instytucji ustrojowych państw *peryferii*, bowiem najczęściej korzystają z ujednocionej ponad wszelką miarę terminologii. Jeśli tylko życie polityczne i szeroko pojmowane instytucje ustrojowe w państwie X można opisać i zanalizować w tych „uniwersalnych” kategoriach, stanowi to samo przez się ich nobilitację, bowiem odpowiada „liberalno-demokratycznym” standardom wyznaczanym przez naukę wspomnianego kręgu kulturowego.

W nauce oraz w dokumentach prawnych i politycznych w państwach skandynawskich w oryginalnych językach rzadko używa się terminu „parlament”, a w najważniejszych dokumentach ustrojowych nie znajdziemy ich wcale. Natomiast naturalnym terminem jest „ting” (zgromadzenie), nie tylko dlatego, że tamtejsze języki nie mają swoich korzeni w języku łacińskim, ale przede wszystkim dlatego, że za tym terminem stoi historia i tożsamość regionalna, znacznie starsza, dłuższa i bogatsza od tej anglosaskiej. Przywiązanie

do tej tradycji jest widoczne w Skandynawii w nazwach najwyższych organów przedstawicielskich. Podobnie rzecz się ma z terminem „konstytucja”, ugruntowanym w łacińskojęzycznej Europie, terminem który trafił do użycia w regionie nordyckim dopiero w XX wieku, ale nie upowszechnił się. Na określenie bowiem podstawowego, najważniejszego aktu prawnego ustanawiającego i porządkującego problem rządzenia na określonym terytorium, w regionie tym istniały od wczesnego średniowiecza inne terminy, przykładowo od XIII wieku określenie „landslov” (prawo kraju lub prawo krajowe; Landslov, Magnusa VI Prawodawcy z 1274 r.) lub prawo związane z terytorium, którego dotyczyło, ustanowione przez Waldemara II Zwycięskiego: Jyske Lov z 1241 r. (Jutlandzkie Prawo) lub Danske Lov z 1683 r. podpisane przez Chrystiana V (Duńskie Prawo), a współcześnie „grunloven” (grundloven), bądź „perustuslaki” lub „regeringsformen”.

Pozwala to całkowicie zasadnie mówić o odrębnym skandynawskim (nordyckim) modelu demokracji, systemu politycznego lub ustroju parlamentarnego, w tym ostatnim wypadku, w relacji do klasycznego modelu westminsterskiego. To, co najczęściej podkreślają badacze w odniesieniu do skandynawskiego modelu ustroju (systemu) parlamentarnego, to odchodzenie od konkurencyjnych lub rywalizacyjnych zachowań w systemie politycznym w kierunku zachowań konsensusowych i takich działań wszystkich jego podmiotów (głowy państwa, premiera, ministrów, deputowanych, liderów partii politycznych). Inni badacze podkreślają pragmatyzm we wzajemnych relacjach w ramach systemu ustrojowego i w relacjach z otoczeniem gospodarczym oraz społeczeństwem, a także znaczący udział kobiet w życiu politycznym i sprawowaniu najważniejszych stanowisk na różnych poziomach instytucjonalnych państwa. Trudno więc się dziwić znacznej popularności badań dotyczących regionu Norden wśród badaczy z innych państw, tak chętnie analizujących na gruncie różnych dyscyplin naukowych tamtejszą rzeczywistość. W Polsce nie jest to najbardziej popularny region do badań i studiów z różnych dyscyplin naukowych, choć prac historycznych, geograficznych, językoznawczych i politologicznych polskich autorów trochę się przez lata nazywało³.

³ Z najnowszych monograficznych prac historycznych za najbardziej cenne uznają: J. Małek, *Historia Norwegii (do roku 1814)*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2019; G. Szelałowska, K. Szelałowska, *Historia Norwegii XIX i XX wieku*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2019; Z. Ciesielski, *Dzieje kultury skandynawskiej*, Tom I. *Od pradziejów do Oświecenia*, Tom II. *Od Romantyzmu do końca XX wieku*, Wydawnictwo Marpress, Gdańsk 2016.

W tym kontekście interesującym badawczo jest sformułowanie pytania o ewentualny model i cechy charakterystyczne ustroju (systemu) parlamentarnego, dla państw omawianego regionu. Punktem wyjścia analizy złożonych relacji między legislatywą i egzekutywą jest przedstawienie modelu konstytucyjnego powstałego w konkretnych warunkach historyczno-politycznych XIX-wiecznej Norwegii. Status obu władz i ich kompetencje określone na początku XIX w. ulegały w praktyce ustrojowej licznym przeobrażeniom. Ewolucja przebiegała od konstytucyjnego określenia i rozdziału kompetencji pomiędzy nimi, przez uznanie politycznej odpowiedzialności rządu i ministrów przed parlamentem, przez wzrost znaczenia egzekutywy w okresie tworzenia norweskiego państwa dobrobytu, do demokratyzacji elektoratu i przekształcenia Stortingu w forum konsensusowego uzgadniania interesów różnych sił społecznych i politycznych. W jej rezultacie powstał nowoczesny system parlamentarny, oparty po części na nowych wartościach i zachowaniach zbiorowych, odmienny w wielu aspektach od modelu zawartego w konstytucji pisanej z 1814 r. Cechami, które występowały i występują w praktyce ustrojowej pozostają: tzw. negatywny parlamentarizm oraz parlamentarizm mniejszościowy, choć w warstwie instytucjonalno-prawnej pojawiły się w trakcie ewolucji nowe elementy konstytucyjne dla obu tych mechanizmów ustrojowych. Ich odkrycie i śledzenie możliwe jest, jeśli rozważania na temat norweskiego systemu parlamentarnego będą interdyscyplinarnie osadzone w historii politycznej Norwegii, a nie tylko analizowane w kontekście zmian konstytucyjno-prawnych. Początek moich analiz zawartych w monografii umieściłem w okresie wojen napoleońskich początku XIX wieku, bowiem w tym czasie upatrywać należy genezy nowożytnej historii politycznej Norwegii. Najważniejszym wydarzeniem tamtego okresu było uchwalenie 17 maja 1814 r. Ustawy Zasadniczej Królestwa Norwegii (*Kongeriket Norges Grunnlov*). Monografię zakończyła analiza i ocena wyników wyborów do Stortingu, które odbyły się 13 września 2021 r. oraz próba określenia perspektyw rozwoju systemu parlamentarnego.

Dlatego też w opracowaniu, w którym występują głównie ujęcia charakterystyczne dla nauk o polityce, obok wątków konstytucyjno-prawnych analizowana jest również praktyka ustrojowa, określony styl sprawowania urzędu szefa egzekutywy (*statsminister*), mający również związek z cechami osobowości, doświadczeniem i umiejętnościami negocjacyjnymi oraz kontekst sytuacyjny, na który składają się wątki gospodarcze, społeczne, kulturowe w ujęciu historycznym i współczesnym. Istotne są również analizy dotyczące

zachowań parlamentarnych poszczególnych deputowanych lub grup (frakcji) partyjnych wyrażające się w istniejącej „pamięci instytucjonalnej” istniejącego od ponad 200 lat Stortingu. Uznaję, podobnie jak wielu innych badaczy, iż rodowodu uwarunkowań i istoty poszczególnych instytucji ustrojowych we współczesnych państwach nie uda się wyjaśnić na gruncie jednej dyscypliny naukowej, nawet takiej, która mieści się w kategorii nauk analizujących *politics*. Stąd odwołuję się poza pracami *stricte* politologicznymi, do opracowań z zakresu historii, prawa konstytucyjnego i administracyjnego, ekonomii, socjologii i prac filologicznych. Jest to zgodne z aktualnymi trendami i oczekiwaniami formułowanymi w stosunku do studiów politologicznych⁴.

Podobnie jak w poprzedniej monografii, tak i w obecnym opracowaniu opieram się o założenia metodologii neoinstytucjonalnej w ujęciu J. P. Olsena i J. G. Marcha⁵. Jednak ze względu na to, iż korzystam z dorobku publikacyjnego innych nauk, który pośrednio lub bezpośrednio dotyczy prezentowanej problematyki, uwzględniam fakt, iż przywoływani Autorzy mogą preferować inne podejścia metodologiczne, np. behawioralne lub funkcjonalne, nie stanowi to jednak przeszkody w korzystaniu z ich prac w niniejszym opracowaniu. Dodatkowo, w największym możliwym stopniu starałem się wykorzystać niekiedy trudno dostępne materiały źródłowe i dokumenty, stosując w narracji oryginalne określenia norweskie, szwedzkie lub duńskie wraz z terminami ogólnymi przyjętymi w polskiej politologii za anglosaskimi naukami politycznymi: premier, rząd, gabinet, parlament, konstytucja itd., choć z zastrzeżeniami, które sformułowałem wcześniej. We wszystkich tych wypadkach, jeśli istnieją oryginalne terminy, używane przez badaczy publikujących w języku norweskim (*bokmål*, *nynorsk*), duńskim lub szwedzkim, starałem się używać oryginalnych terminów. Sądzę, że ma to istotne znaczenie poznawcze, ponieważ wskazuje na bogactwo i różnorodność terminów i kategorii służących do opisu podobnych instytucji, mechanizmów i rozwiązań prawnych występujących w poszczególnych państwach, ale różnych ze względu na historię i tradycję oraz uwarunkowania społeczno-gospodarcze.

⁴ Por. J. Osiński, *Prezydencjalizm Skandynawski. Finlandia i Islandia. Studium ustrojowe*, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2020, s. 10.

⁵ Por. przykładowo: J. G. March, J. P. Olsen, *The New Institutionalism: Organizational Factors in Political Life*, *American Political Science Review* 1984, Vol. 78, s. 734–749; eidem, *Popular Sovereignty and the Search for Appropriate Institutions*, *Journal of Public Policy*, Cambridge University Press 1986, Vol. 6, s. 341–370; J. P. Olsen, *Nyinstitusjonalismen og statsvitenskapen*, *Statsvetenskaplig Tidsskrift* 1985, Vol. 88, s. 1–14. Także: J. G. March, J. P. Olsen, *Instytucje. Organizacyjne podstawy polityki*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2005.

Moim zamiarem, jako autora, było przyjęcie założenia, iż cele poznawcze i popularyzatorskie powinny się uzupełniać i występować w opracowaniu równolegle. Dlatego niniejsza monografia nie została oparta o reguły charakterystyczne dla kolejnych prac wymaganych (lub dobrze widzianych) przy ubieganiu się o kolejny stopień naukowy. Starłem się nie zamykać przekazywanych treści w hermetyczności języka charakterystycznego dla ustrojoznawstwa. Nie korzystałem również z pewnych „skrótów myślowych” łatwych do odczytania dla politologa lub prawnika konstytucjonalisty, ale trudnych i niekiedy wieloznacznych dla studentów, doktorantów, pracowników mediów lub zainteresowanych okazjnie analizowaną problematyką. Tabelaiczne ujęcie niektórych danych powinno uporządkować i ułatwiać śledzenie zasadniczego wątku analizy. Ocena, czy udało mi się wyważyć oba te podejścia, nie należy do mnie, choć jest dla mnie bardzo istotna na przyszłość, ze względu na przygotowywaną kolejną monografię o parlamentarzystwie skandynawskim.

Założyłem od początku moich badań i studiów nad instytucjami politycznymi regionu nordyckiego, że każda praca naukowa musi lub powinna zawierać wątki polemiczne i staram się założenie to realizować również w wypadku niniejszego opracowania. Zdaję sobie jednak sprawę z faktu, że niektóre błędy i pomyłki nie są rezultatem złej woli Autorów, a najczęściej wynikają z braku możliwości korzystania ze źródeł pierwotnych, a co za tym idzie wykorzystywania w badaniach źródeł wtórnych. Nie wszystkie pozycje z literatury przedmiotu, zarówno te obcojęzyczne (najczęściej anglojęzyczne), jak i polskie zawierają w pełni rzetelne i sprawdzone fakty, informacje oraz opisy procesów, mechanizmów i procedur spotykanych i istniejących w praktyce ustrojowej poszczególnych państw. Niekiedy, kierując się paralełą do sytuacji polskiej pomija się, bądź wyjaśnia niewłaściwie, specyficzne rozwiązania i fakty jakie miały miejsce w praktyce ustrojowej lub w obowiązujących w przeszłości i aktualnie aktach prawnych lub dokumentach norweskich, duńskich lub szwedzkich. Należy takie sytuacje zmieniać i naprawiać, aby akcentować fakt prowadzenia solidnych i obiektywnych badań naukowych przez polskich naukowców w polskich instytucjach naukowo-badawczych.

Dotarcie do potrzebnych dokumentów i literatury przedmiotu, szczególnie oryginalnej norweskiej lub szerzej, skandynawskiej, nie byłoby możliwe bez współpracy i wizyt w norweskich instytucjach naukowych i administracyjnych – Wydział Nauk Społecznych oraz Wydział Prawa Uniwersytetu w Oslo, Wydział Prawa Uniwersytetu w Bergen, Ministerstwo Spraw Zagranicznych,

Deichmanske Bibliotek – ale również innych państw skandynawskich. Bogate zasoby naukowe, jak również pomocni pracownicy naukowcy i administracyjni, zawsze umożliwiali mi konsekwentne i owocne studia nad problemami ustrojowymi, gospodarczymi i społecznymi Norwegii. Jestem bardzo wdzięczny za pomoc i współpracę wielu moim znajomym i przyjaciółom z Asker i okolic. Szczególne podziękowania kieruję do Rolfa Rasmussena i jego bliskich, bowiem dzięki naszym rozmowom i dyskusjom mogłem poszerzyć swoją wiedzę o społeczeństwie i gospodarce Norwegii, a dodatkowo doskonalić umiejętności językowe. Dziękuję Pani prof. Izabeli Zawislińskiej za twórcze polemiki na temat ekonomicznych i historycznych uwarunkowań ewolucji norweskiego państwa dobrobytu oraz sugestie językowe i redakcyjne. Dziekanowi Wydziału prof. Danielowi Przastkowi bardzo dziękuję za docenienie mojej pracy i wymierne wsparcie umożliwiające jej opublikowanie. Mam nadzieję, że monografia skłoni do zainteresowania regionem skandynawskim nie tylko pracowników naukowych, ale również doktorantów i studentów. Jestem skłonny im w tym pomagać, w miarę możliwości, w każdym zakresie.